

O stanju družboslovja v socialističnih državah, ki obravnava sodobno vojaštvo

Že na začetku razprave o predmetu, nakazanem v naslovu in obravnavanem v mednarodnem (socialističnem in nesocialističnem) okviru, moram pojasniti nekaj temeljnih in opredeljujočih zadev. Pojem »socialistična država« bom uporabljal za 16 sedaj obstoječih držav (osem evropskih, eno evroazijsko, šest azijskih in eno latinskoameriško), v katerih že dlje časa vladajo komunistične partije oz. partije, ki imajo uradno drugačne nazive (delavska, delavsko-kmečka, partija dela, itd.), vendar jih na splošno štejemo za komunistične. S pojmovnim omejevanjem zavestno izključujem iz te razprave nekatere države t.i. »tretjega sveta«, ki same sebe sicer razglašajo za socialistične, in pa nekatere zahodne države s posameznimi socialističnimi značilnostmi.

Najprej v ZSSR, najstarejši socialistični državi in kasneje v drugih socialističnih državah so bili vojaštvo in drugi z njim povezani družbeni pojavi predmet preučevanja znanstvenikov z družboslovnega, vojaškega, in vojaško-družboslovnega področja. Razen tega in pogosto v spletu z znanstvenimi prizadevanji so isti pojav obravnavali v množičnih občilih, politični propagandi in leposlovju. Pravzaprav se je zdaleč največji del celotne količine napisanega in izdanega gradiva v zvezi z vojaštvom pojavljal v zadnjih dveh zvrsteh virov – in ne v znanstvenih publikacijah. To značilnost socialističnih držav moramo upoštevati najmanj iz treh razlogov.

V skladu z marksistično-leninističnim naukom je postalo v teh državah zanikanje samostojnosti znanosti (kar velja še posebej za družboslovje) v odnosu do politične ideologije praviloma uradno stališče. Zato terjajo v teh državah predstojniki inštitucij ali partijski organi od številnih, če ne že od večine tistih z akademskimi stopnjami in naslovi, ki se ukvarjajo z družboslovnimi in družboslovno-vojaškimi vedami, da zelo pogosto ali celo večino časa delujejo kot uradni ideologi, politični propagandisti in partijski delavci. Mnogi med njimi ne vidijo v združevanju ideologije, politične propagande in družboslovja nič napačnega, »samostojnost znanosti« pa štejejo za najčistejšo buržoazno hipokrizijo in orodje ideološke subverzije Zahoda.

Drugič, zaradi posnemanja političnih norm sovjetske Rusije je bilo v vseh socialističnih državah vsako javno obravnavanje resničnih problemov, povezanih z domačim ali politično prijateljskim vojaštvom, močno omejeno oz. skoraj popolnoma odpravljeno (prepovedano). Prostor za vsaj »interni« družboslovni pregled nad sodobno problematiko domačega vojaštva je bil zelo ozko začrtan in, kot vse kaže, v številnih socialističnih državah, posebej azijskih, niti ne obstaja.

Tretjič, v večini socialističnih držav številne poddiscipline družboslovnih znanosti in ved, ki se ukvarjajo z vojaštvom, niso bile uradno nikoli priznane. Zgodovinsko se je večina teh dejavnosti razvila iz ideološko-multidisciplinarnega družboslovnega konglomerata, uradno imenovanega marksizem-leninizem, znanstveni socializem, znanstveni komunizem ipd. Ta konglomerat domnevno zagotavlja ključ k razodetju končne resnice in stoji zato nad celotnim družboslovjem. V nobeni izmed socialističnih držav, razen Poljske in Jugoslavije, niso uradno priznali obstoja takih poddisciplin, kot sta vojaška sociologija in vojaška politologija. Sovjetski in večina vzhodnoevropskih udeležencev v dejavnostih mednarodnih združenj sociologov in politologov ISA in IPSA (kongresi, okrogle mize) uporablja tovrstne označbe samo za zunanje namene in na splošno le v stikih z družboslovci iz nesocialističnih držav.

Iz doslej povedanega sledi, da moramo v tej razpravi upoštevati dokajšnjo količino neznanstvene ali obznanstvene literature o vojaštvu. To velja še posebej za azijske socialistične države. Zaradi omejenega prostora o teh ne bom razpravljajal.

Zadnjih šest desetletij je količinsko največji del znanstvene literature o vojaštvu nedvomno nastal v Sovjetski zvezi. Začenši z uradno politično literaturo, ki jo v ZSSR vedno pripravljajo in tiskajo v skladu s političnim položajem in trenutno politično veljavo avtorja, moramo omeniti imena vseh nekdanjih sovjetskih voditeljev – od V. I. Uljanova-Lenina, J. V. Džugašvilija-Stalina do K. Černenka; v naslednji kategoriji vse komisarje in ministre obrambe v preteklosti, ministrske namestnike, načelnike štabov, upravnike Glavne politične uprave sovjetske armade in flote itd. Med temi so še dandanes najzanimivejši vojaški spisi iz dvajsetih let, ki sta jih napisala nekdanja politična sodelavca in kasnejša huda nasprotnika – L. D. Bronštejn-Trocki in M. V. Frunze.

Če preskočimo druge, očitno neznanstvene vire, naletimo na veliko število del, ki so jih napisali sovjetski vojaški zgodovinarji. Dela sovjetskih vojaških zgodovinarjev, posebej tista, ki se nanašajo na sovražne in tuje armade, dokaj pogosto vsebujejo resne, dobro dokumentirane, čeprav nikoli uravnotežene analize vsaj nekaterih vidikov institucionalne dinamike, socialne sestave vojaštva, njegove politične vloge, civilno-vojaških razmerij, itd. v bližnji preteklosti.

Na drugi strani so dela sovjetskih vojaških zgodovinarjev o njihovih porevolucionarnih oboroženih silah večinoma »svetniška«, deskriptivna in enostranska. Zelo skrbno se izogibajo razpravljanju ali celo omenjanju resničnih problemov in politično občutljivih tem njihovih lastnih oboroženih sil in družb. Enako ravnaajo praviloma tudi tedaj, ko se ukvarjajo s prijateljskimi oboroženimi silami socialističnih držav.

Tako sociologija kot politologija sta bili v Rusiji v času, ko se je zrušil caristični režim, dokaj nerazviti. Poleg tega so najboljši raziskovalci na tem področju (kot Pitirim Sorokin, ki je proučeval tudi vojno) odšli na Zahod. Nova oblast je desetletja obravnavala sociologijo kot antitezo

marksizma in orodje buržoazne ideologije, politologijo pa kot anglosaško buržoazno pogruntavčino. Ti predsodki še vedno obstajajo, čeprav jih je čas omehčal. Ideološka prevlada marksizma-leninizma (uradno obravnavanega kot nadznanost) ter globoka zasidranost na akademski ravni tradicionalnih družbenih ved (zgodovina, filozofija, pravo in druge), imata za posledico položaj, v katerem so politološka in sociološka dela dejansko zapostavljena glede na prej navedene zvrsti, empirizem pa izpostavljajo močnemu sumničenju in strogemu nadzoru.

Zaradi zgodovinskih vzrokov nadzoruje področje vojaške sociologije v mednarodnih stikih sovjetskih znanstvenikov skupina visokih oficirjev z akademskimi naslovi iz zgodovine in »filozofije« (dejansko večinoma iz marksizma-leninizma), ki jo je prej vodil generallajtnant P. A. Žilin, sedaj pa generalmajor S. A. Tjuškevič, direktor in namestnik direktorja Inštituta za vojaško zgodovino ministrstva za obrambo ZSSR. Ta skupina je sestavljena večinoma iz nekdanjih političnih oficirjev in zdaj učiteljev marksizma-leninizma na vodilnih vojaških akademijah v Moskvi, ki imajo glede na predhodno izobrazbo, osebna nagnenja ter udejstvovanje malo skupnega tako s sovjetsko kot z mednarodno sociologijo.

Najpomembnejši izdelek te skupine visokih sovjetskih častnikov v činih od polkovnika do generallajtnanta je »Marksistično-leninistični nauk o vojni in armadi« (zadnja izdaja iz l. 1984; izdaja pred njo je imela odločno preambiciozen naslov »Vojna in armada«, ¹ Vojaška založba 1977; izdaje pred to pa so imele naslove, podobne zadnjemu). V tej knjigi, namenjeni izpopolnjevanju oficirjev, sovjetska uradna ideologija odločno prevladuje nad prvinami družboslovja. Sovjetski vojaški avtorji so v tem pogledu dosti bolj dogmatični in nestvarni kot so sodobni civilni sovjetski avtorji, ki pišejo, recimo, o sodobnih mednarodnih spopadih (Butenko, Feldman, Gantman) – kar je v nasprotju s stereotipnim mnenjem o vojakih. Vojaški avtorji, na primer, zatrjujejo, da je kapitalizem »splošni, temeljni povzročitelj sodobnih vojn«, da je vse vojne in vojaške spopade po drugi svetovni vojni povzročil imperializem. Sovjetski vojaški avtorji sicer priznavajo, da je bilo v tem času »nekaj(!) oboroženih spopadov med državami v razvoju, toda le-ti ne tvorijo posebne zvrsti sodobnih vojn«. (Ta skupina je številčno daleč največja v seštevku meddržavnih vojn po l. 1945, državljanske vojne v deželah v razvoju pa so največja skupina v svoji kategoriji – A. B.) V omenjeni knjigi sploh ne omenjajo vojn in oboroženih spopadov med socialističnimi državami ter državami v razvoju (Afganistan) ali med socialističnimi državami samimi (ZSSR–LR Kitajska, Kitajska–Vietnam, Vietnam–Kampučija itn.). Avtorji ne zanikajo le pojava vojn med socialističnimi in ne-socialističnimi državami tretjega sveta, pa tudi med socialističnimi državami samimi, temveč samo teoretično možnost takih vojn – vsem empiričnim dejstvom navkljub.

¹ D. A. Vokonogov, A. A. Milovidov, S. A. Tjušhievč in drugi, *Vojna i armia*, Vojaška založba, Moskva 1977. Prejšnje izdaje (v malo drugačni avtorski postavi) imajo ustreznejše naslove: *Marksizem-leninizem o vojni in miru*, (peta izdaja), Moskva 1968.

Resnejši in eden izmed redkih, za javno rabo dovoljenih vidikov v razpravi o sovjetski vojski zadeva področje vzgoje, družbenih in nekaterih drugih, drugotnih dejavnosti sovjetskih oboroženih sil. Tako občasno najdemo v civilnih akademskih publikacijah članke, ki jih verjetno pišejo vojaški oficirji, kot na primer, dva iz zadnjega časa, ki imata zelo podobne naslove: Y. I. Derjugin, N. N. Efimov – *Vzgojna vloga sovjetskih oboroženih sil*² in B. P. Utkin *Vzgojna vloga sovjetskih oboroženih sil v pogojih razvitega socializma*³. Derjugin in Efimov operirata z nekaterimi empiričnimi podatki iz leta 1919, leta 1929 in poznih sedemdesetih let.

Sključujeta se na nekaj neimenovanih notranjih raziskav: o izpostavljenosti vojakov in podoficirjev političnim in splošnim informacijam (približno 10 ur na teden); o odnosu staršev kadetov do oficirskega poklica (86% očetov in 82% mater je temu naklonjenih); o dvigu ravni splošne izobrazbe vpoklicanih; njihovi prejšnji zaposlitvi (60% v industriji, gradbeništvu in prevozu, približno 30% v kmetijstvu); o stopnji »politične zavesti« pri vpoklicanih; o njihovem »jasnem razumevanju družbene vrednosti in potrebnosti služenja vojske« (približno 90%); o mnenju vpoklicanih glede pomena njihovega služenja vojske za poznejše življenje, za izboljšanje njihove izobrazbe, sposobnosti, psihične stabilnosti, itd.

Pozitivne odgovore na ta vprašanja sta nato primerjala z odgovori na drugačna vprašanja v zelo drugačnih družbenih in organizacijskih okoliščinah, povzeti pa so bili po zahodnonemških (K. Roghmann) in ameriških (C. Moskos) študijah. Iz teh primerjav izpeljeta sklepe, ki so, jasno, nenaklonjeni buržoaznim armadam in v korist sovjetski armadi, kar se tiče možnosti za razvoj osebnosti, patriotizma, duhovnih v nasprotju z materialnimi vrednotami, antimilitarizma itd. vpoklicanih. Toda celo v tem, za sovjetska merila solidnem družboslovnem delu, bomo zaman iskali razprave o/ali pojasnitve temeljnih uporabljenih pojmov, predložitve hipotez, pregleda obstoječe svetovne literature.

Ko sovjetski znanstveniki obravnavajo sovražne ali potencialno sovražne »buržuazne« armade in podobno, ko so njihova tema armade »tretjega sveta«, pa jim je dopuščeno marsikaj od zgoraj omenjenega. Več let so lahko počenjali isto, ko so obravnavali kitajsko vojsko. Praktično vsa tovrstna sovjetska produkcija o tujih armadah prihaja iz civilnih znanstveno-raziskovalnih inštitutov Akademije znanosti – inštituta za svetovno ekonomijo in mednarodne odnose, inštituta države in prava, inštituta za ZDA in Kanado; inštituta za Afriko; inštituta za Latinsko Ameriko; inštituta za orientalistiko; inštituta za ekonomiko svetovnega socialističnega sistema in drugih.⁴

² Sociologičeskie issledovania, no. 4, 1981, s. 104–109.

³ Voprosy filosofii, no. 1, 1984, s. 23–38.

⁴ G. I. Mirski, *Armija i politika v stranah Azii i Afriki*, Nauka, Moskva 1978; Tretji mir: Obseestvo, vlast, armia, Nauka, Moskva 1976. Glej še članek Mirskega, *Vloga armade v družbenopolitičnem razvoju azijskih in afriških dežel v International Political Science Review*, št. 2, (o civilno-vojaških odnosih) 1981, urednik Anton Bebler, s. 327–388, kot tudi M. Cheggejevo kritiko v isti številki. R. E. Severtian *Armija v političnem režimu stran sovremenega Vostoka*, Nauka, Moskva 1971. V. E. Čirkin in drugi, *Vooružennye sily v političeskoj sisteme*, Nauka, Moskva, 1981.

Položaj v vzhodnoevropskih državah se od ene do druge razlikuje, v vseh pa je tako ali drugače različen od sovjetskega. V vseh teh državah je skupni obseg literature mnogo manjši kot v ZSSR. Položaj v Albaniji je zelo podoben tistemu v azijskih socialističnih državah (kjer ni niti javne polznanstvene literature o sodobnem vojaštvu). Bolgarsko in romunsko družboslovno znanost o vojaštvu največkrat predstavlja dela vojaških zgodovinarjev ali njihovih civilnih kolegov, ki obravnavajo z vojsko povezane pojave, večinoma vojne v preteklosti. Bolgarske zgodovinarje najbolj zanima rusko-turška vojna (katere rezultat je bila bolgarska neodvisnost), dve balkanski vojni in zaključno obdobje druge svetovne vojne (z očitno namero oprati vlogo, ki jo je imela bolgarska vojska v celotni drugi svetovni vojni). Ravno tako obstaja nekaj bolgarskih del, ki obravnavajo armade »tretjega sveta«, v skladu s sovjetsko ideološko linijo.

Romuni poudarjajo svojo slavno vojaško preteklost od Dakov naprej in hočejo tako z vojaško zgodovino podpreti sedanjo obrambno doktrino. Marksistično izrazoslovje povezujejo v romunskih delih z trditvami, da je sedanja doktrina (po 1968) neposredni naslednik obrambnih strategij vladarjev Valahije, Moldavije in Transilvanije v srednjem veku, pa tudi predrevolucionarnih vojaških doktrin v dvajsetih in tridesetih letih.⁵

Produkcija NDR je zaradi notranje in zunanje politike tudi usmerjena k izkopavanju »progresivnih teženj« v preteklosti pruske in nemške vojske (od kmečke vojne do prusko-ruske zveze proti Napoleonu). Njihova posebna področja raziskovanja v delitvi dela znotraj varšavske zveze so: nemški militarizem v preteklosti, (samo) zahodnonemški militarizem v sedanjosti, Bundeswehr, problemi povezani z Bundeswehrom v paktu NATO in zahodnonemški vojaško-industrijski kompleks.⁶

V NDR obstaja nekaj središč družboslovja ali z družboslovjem povezanih dejavnosti, v katerih se ukvarjajo z vojaštvom. Najpomembnejša med njimi je vojaška akademija »Friedrich Engels«. V zvezi s predavanji o vojni in vojaški organizaciji je nekaj njenih profesorjev – polkovnikov in podpolkovnikov – doktorjev znanosti – napisalo dela z elementi vojaške sociologije in politologije (skupaj s prevladujočo ideološko komponento). Zlasti izstopata dva avtorja – Wolfgang Scheler in Gottfried Kiessling. Za razliko od učbenikov sovjetskih akademij vsebujejo vzhodnonemški delček in dele originalnih empirično kvantitativnih raziskav o sodobnih vojnah, ravno tako pa tudi poskuse vpeljave in uporabe objektivnih in operacionaliziranih kriterijev za politično klasifikacijo vojn. Scheler-Kiesslingova knjiga *Pravične in nepravične vojne našega časa* (1982) vsebuje ocene državljanjskih in podobnih vojn v letih 1945–1979, njihove prostor-

⁵ Gen. Iajt. Ilie Ceausescu (mlajši brat državnega poglavarja) *Vseljudska vojna*, njen zgodovinski pomen v: *War, Revolution and Society in Rumania*, Boulder, 1983, s. 17–27. I. Ceausescu še posebej navaja doktrinarni dokument generalnega štaba iz leta 1934 (s. 26).

⁶ Polk. prof. dr. Horst Fiedler in drugi *Zur Imperialistischen Kriegsideologie*, Berlin. Vojaška založba, 1982; gen. maj. prof. dr. R. Brühl, gen. por. prof. dr. P. A. Žilin *Imperialistische Militärblocks Politik*, MPH, Berlin, 1980; *Bundeswehr – Armee für Den Krieg*, VZ, Berlin, 1968; Karl Nuss in drugi *Der Deutsche Militarismus in Geschichte und Gegenwart*, VZ, 1980; Albrecht Charisius in drugi, *Militarismus Heute*, VZ, Berlin, 1981.

ske in časovne razsežnosti, pogostnost, klasifikacije glede na trajanje, stopnjo uspešnosti (narodno-osvobodilnih vojn) itd. Kiesslingova knjiga *Vojna in mir v našem času* (1977) vsebuje še več ocen vojn, njim podobnih dogodkov, oboroženih vstaj in vojaških udarov, razvrščenih po desetletjih (1945–55–65, 75), področjih in stopnjah uspešnosti (ta je izračunana za najpomembnejše »kolonialne in neokolonialne vojne«). Vseeno ostaja metodologija, uporabljena v teh študijah, nepojasnjena. Politično pomembnejša in ideološko bolj deformirana zvrst raziskovanj in publikacij, ki jih izdaja ta ista akademija, obravnava nemške, vzhodnonemške in negativno, seveda, zahodnonemške vojaške tradicije, ideologijo in militarizem. Med drugimi središči v NDR so Visoka vojaško-politična šola Wilhelm Pieck, Inštitut za vojaško zgodovino ter civilni Inštitut za mednarodne odnose v Potsdamu, tesno povezan z ministrstvom NDR za zunanje zadeve.

S podobno dejavnostjo kot v NDR so se ukvarjali tudi vojaški in civilni inštituti na Češkoslovaškem, s posebnim poudarkom na zahodnonemškem militarizmu in revanšizmu, nekaterih vprašanjih, povezanih z NATO paktom in vojaštvom tretjega sveta. Tudi organizacijski okvir je bil zelo podoben. Na eni strani ustanove Češkoslovaške ljudske armade ter na posamezna geografska področja ali posamezne probleme usmerjeni civilni inštituti Akademij znanosti na drugi. Do vdora čet varšavskega pakta avgusta 1968 je bilo najpomembnejše središče za razvoj vojaške sociologije in politologije v ČSSR vojaško-politična akademija »Klement Gottwald« v Pragi. Njeni predavatelji in raziskovalci Jaromir Cvrček, Karl Rychtarik, Jaromir Dedek, Zdenek Novak in drugi – so pomembno prispevali k razvoju empirično usmerjenih in ideološko bolj sproščenih študij o družbeni mobilnosti v češkoslovaški vojski, o socialnih posledicah vojaško-tehnološke revolucije v armadah socialističnih držav, o motivaciji mladine, katere starši so v vojaških poklicih ter druge mladine za vstop v vojaški poklic, o prostem času poklicnih vojakov in njihovem načinu življenja itd. Toda zaradi svoje aktivne soudeležbe v reformnem gibanju »praške pomladi« je bila akademija v obdobju »kontrareformacije« kaznovana s temeljito reorganizacijo in premestitvijo v Bratislavo, medtem ko so bili njeni učitelji, kolikor je znano, predčasno upokojeni.

Med v tujini znanimi madžarskimi znanstveniki izstopata dva – polkovnik dr. Emil Nagy iz enote za uporabne raziskave Madžarske ljudske armade (na strani vojaške organizacije) in civilist Istvan Kende, bivši diplomat, sedaj profesor na univerzi Karla Marxa v Budimpešti.

Polkovnik Nagy in njegovi sodelavci so na kongresu ISA v Uppsali leta 1978 predstavili študijo z naslovom *Način življenja današnjih vojakov v Madžarski ljudski armadi*.⁷ Teoretično delo ni nikakršna zanimivost. Veliko atraktivnejši so (očitno močno filtrirani) rezultati empirične raz-

⁷ Izdajatelj je bila Madžarska ljudska armada. Študija obsega 89 strani besedila, 16 razpredelnice ter bibliografijo s 145 naslovi.

iskave iz leta 1976. Pri tem so uporabili podatke iz starejše mnenjske raziskave 3000 bivših navadnih vojakov (1970), iz raziskave družin 2000 oficirjev in podoficirjev (1973) ter iz neznanega števila izpraševanj vojakov. V svoji študiji je Nagy uporabil metodologijo, ki so jo uporabljali tudi Janowitz, Moskos, Raven, Skawran, Brengelman in nekateri drugi zahodni družboslovci. Poleg analize dokumentov, terenske raziskave in IQ testa so avtorji uporabili tudi metodo participativnega opazovanja v desetih četah in štirih bataljonih (skupaj 250 vojakov). Posebej so jih zanimali osebni in aktivnostni trendi, skupinska dinamika v manjših skupinah, nagnjenja vojakov za različne dejavnosti v delovnem in v prostem času, razpored vojakovega časa, organizacija vsakodnevnega življenja itd. Iz navedenih podatkov sledi, da splošni pouk in splošne dolžnosti zavzemajo komaj 4,66% skupnega vojakovega časa; pomožne obveznosti (pospravljanje prostorov) 8,63%; množično komuniciranje 7,5%; prosti čas, zabava, športi 9,18%; spanje, umivanje, hranjenje, oblačenje 38,57%; politično izobraževanje 9,9%. Ko so jih vprašali, katere od teh dejavnosti jim najbolj ugajajo, so bile na prvem mestu prostočasovne dejavnosti ter počitek, nato, vendar občutno nižje, posebni vojaški pouk, tretjič, splošni pouk in obveznosti, itd. Te podatke so avtorji pojasnjevali kot posledico visoke stopnje inkulturacije madžarskih vojakov v socialistični način življenja(!).

Prof. J. Kende se že skoraj 15 let ukvarja z empirično usmerjenim kvantitativnim raziskovanjem lokalnih vojn – vse od l. 1945 naprej. Med znanstveniki iz socialističnih držav je edinstven v tem, da povezuje marksistični nazor, solidne empirične temelje ter metodologijo kvantitativnega raziskovanja vojne, podobno metodologijam G. Bouthoula, D. Singerja in M. Smalla.⁸

Izmed vseh socialističnih držav sta vojaška sociologija in politologija akademsko priznani in najrazvitejši v Poljski in Jugoslaviji. To se je zgodilo zaradi socioloških tradicij pred revolucijama, močnejših kot v Rusiji; zaradi tega, ker sta obe disciplini nekako preživelii pretrese druge svetovne vojne, prva porevolucionarna leta in domači stalinizem; zaradi manjše kulturne in znanstvene izolacije od Zahoda; zaradi manj izrazitih predsodkov nekaterih politikov do obeh disciplin; zaradi ohlapnejšega ideološkega nadzora; manjših preprek za sodelovanje med vojsko in civilnimi univerzami; zaradi manj strogih prepovedi in omejitev za empirično delo v zvezi z domačim ali tujim vojaštvom. Ideološka sprostitev in ukinitve v organizacijskem pogledu akademskega monopola marksizma-leninizma, sta se v obeh državah zgodili po letu 1953 – pri nas po zlomu blokade Kominforma in Stalinovi smrti; na Poljskem pa po slavnem poljskem Oktobru l. 1956 in po odstranitvi najbolj osovraženih vidikov

⁸ Istvan Kende *Local Wars in Asia, Africa and Latin America*, Budimpešta 1972; *Desetletna vojna (1967–1976)* v *Journal for Peace Research*, št. 3, let. XV, 1978, s. 227–241; »Nachkriegszeit« ohne Frieden v *Weltpolitik – Jahrbuch für internationale Beziehungen*, vol. 2, Campus Verlag, Frankfurt 1982, s. 106–118 (napisano skupaj z J. Gantzelom in K. Fabigom).

tuje politične in vojaške dominacije. Ta sprostitev je vodila k temu, da je oblast priznala ali dopuščala pluralizem v družboslovju, razvoj empirično usmerjenega družboslovja ter različne spoje marksističnih in nemarksističnih tradicij.

Na Poljskem so bila ta gibanja močna na civilnih univerzah, v poznih 50-tih letih pa so jim dopustili delovanje tudi na vojaško-politični akademiji F. Dzierżyński v Varšavi. V letih 1957–58 je bil na njej ustanovljen oddelek za sociologijo, ki ga je dolga leta vodil Jerzy Wiatr. To naj bi bil prvi takšen oddelek – ne samo v socialističnih državah, temveč na celem svetu. J. Wiatr je, kot civilni predavatelj na tem oddelku, predaval predmet »Armada in družba« skoraj deset let, dokler ga ni nov val političnega konzervativizma v 1967–1968 prisilil k umiku na civilno univerzo v Varšavi.

Plod njegovih predavanj je bilo prvo in še vedno najboljšo delo vojaške sociologije in politologije, tiskano v socialističnih državah. V prvi izdaji je bilo to delo naslovljeno *Armada in družba. Uvod v vojaško sociologijo*. Druga izdaja je zagledala luč sveta 1964. Tretja je bila pripravljena 20 let po prvi, tik pred uvedbo vojnega stanja in pred tem, ko je oblast na Poljskem prevzela vojska, v decembru 1981, izdana pa je bila leta 1982. Ta revidirana in razširjena izdaja, imenovana *Vojaška sociologija*,⁹ obravnava pretežno oborožene sile in njihovo družbeno in politično vlogo, vsebuje pa tudi podpoglavje o vojni ter daljši del o odnosu velikih ideologij (vključno marksizma) do družbene vloge vojske. Poleg poglavij o predmetu in metodologiji vojaške sociologije dve ključni poglavji v knjigi obravnavata vojaštvo v kapitalističnih državah, v proti-imperialističnih revolucijah in v državah v razvoju v Aziji, Afriki in Latinski Ameriki, pa tudi v socialističnih deželah. Zadnji del knjige je za mednarodno bralstvo nedvomno najzanimivejši. Na približno 90 straneh knjige srednje velikosti J. Wiatr piše o socialnopolitični naravi in funkcijah socialističnih armad (X. poglavje), o Poljski ljudski armadi v luči sociološkega raziskovanja (XI. poglavje), o zaznavanju in ocenjevanju oboroženih sil ter o vojaških tradicijah v poljski družbi (XII. poglavje). Ta del je najobsežnejše, teoretično in empirično najtemeljitejše besedilo o vojaštvu socialističnih držav, tiskano do danes v socialističnih državah. Njegovo vrednost še povečujejo obsežna bibliografija poljskih in drugih avtorjev ter mednarodne primerjave o družbeni veljavi oficirskega poklica na Danskem, v ZRN, Indoneziji, Pakistanu, Filipinih, na Poljskem in v ZDA.

J. Wiatr je vključil v knjigo tudi svoje pomembno starejše delo *Vojaški profesionalizem in preobrazba vojaških struktur na Poljskem*. Le-to vsebuje razpravo o oblikovanju poljskega oficirskega zbora, o njegovi predvojni socialni sestavi, izobrazbi, življenjskem slogu in poprejšnji dejavno-

⁹ *Armia i społeczeństwo. Wprowadzenie do socjologii wojska* (v poljščini), Vojaška založba. Warszawa, 1960. *Socjologia wojska*, isti izdajatelj, 1982. Drugi Wiatrovi spisi so *Militarizem in demokracija* (v poljščini), 1966; *Poti k svobodi* (v poljščini), 1983; članki in poglavja v zbornikih *Vojaški režim na Poljskem, 1926–1939, v primerjalni perspektivi* v M. Janowitz, J. van Doorn, ured.; *O vojaški intervenciji*, Rotterdam, 1981, s. 61–91 in dr.

sti. Vse te dejavnike je Wiatr soočil z globokimi družbenimi spremembami v povojni Poljski, kjer je prevladal egalitarizem in so se razlike v plačah med uradniki in fizičnimi delavci močno zmanjšale; z drugačnim socialnim izvorom oficirjev (bivši delavci – 48,6%, bivši kmetje – 33,3%, bivši intelektualci 11,3%) in njihovih žena; s povečano socialno mobilnostjo prek vojske itd. Demokratizacija socialnega porekla in hitra industrializacija sta ravno tako prispevali k sorazmernemu znižanju družbenega ugleda oficirskega poklica in k rastočemu neskladju med njim in visokim mestom armade v družbi kot nacionalne institucije. Neobjavljena raziskava javnega mnenja, opravljena poleti 1981, je kazala visoko stopnjo zaupanja javnosti v vojsko (okrog 70%), ki je 6-krat preseгла zaupanje v vladajočo partijo in zaostajala le za zaupanjem v katoliško cerkev in v Solidarnost (okrog 90 in 80%).

Druga dva v tujini znana poljska družboslovca sta oba polkovnika, učitelja-raziskovalca na akademiji F. Dzieržynskega in naslednika J. Wiatra na tej ustanovi. Eden izmed njiju, polkovnik Jozef Graczyk,¹⁰ je po svojih nagnjenjih in delih bližji vojaški sociologiji, medtem ko je drugi polkovnik Mieczysław Michalik, bolj usmerjen v filozofijo in etiko vojaškega poklica. Graczykovo najpomembnejše delo *Sociološki problemi Poljske ljudske armade* (1972) obravnava, prvič, funkcije, ki jih opravlja vojaška sociologija v družbi ter v oboroženih silah, in nato družbene funkcije oboroženih sil samih. Graczyk je uporabil podatke iz notranjih raziskav javnega mnenja, večinoma med oficirji – študenti podiplomskega študija na poljskih vojaških akademijah. Iz teh podatkov je dobil sliko osebnih motivacij poljskih oficirjev, stopnje zadovoljstva z visokošolskim študijem, življenjskih ciljev in vrednot, najljubših dejavnosti sinov (ki pa pretežno ne posnemajo svojih očetov), notranjih odnosov v poklicu, itd. Avtor ravno tako obravnava vprašanja profesionalne etike, discipline, pravil obnašanja, odnosov s podrejenimi itd.

Razvoj z vojaštvom povezanega družboslovja v Jugoslaviji kaže številne podobnosti s tistim v drugih evropskih socialističnih državah in tudi nekatere pomembne razlike v primerjavi z drugimi, vključno s Poljsko (s katero ima največ skupnega). Kot v drugih državah tudi pri nas obstaja mnogo obznanstvene in neznanstvene literature o domačih in tujih oboroženih silah. Uradna politična literatura o vojaških zadevah obsega zapiske in govore vodilnih politikov, generalov – obrambnih sekretarjev, njihovih namestnikov, načelnikov generalnega štaba, vojaških teoretikov z generalskimi in visokimi oficirskimi čini, itd. – *Vojaška dela* pokojnega pred-

¹⁰ J. Graczykova najvažnejša dela so: *Sociološki problemi Poljske ljudske armade* (v poljščini) Vojaška založba, Warszawa, 1972; *Socialna promocija v PLA*, v J. van Doorn, ured. *Vojaški poklic in vojaški režim*, (v angleščini), Mouton, Pariz, 1969, s. 82–93; *Problemy socialniho vzpostavitve we swietle sociologicznych wzykum w polske lidowe armade* v *Problemy marksistickie sociologie armady*, Praga, 1967, v (češčini). M. Michalikova dela so: *Armada, poklic, morala*, Vojaška založba (v poljščini), Warszawa, 1971; *Morala in vojna*, Vojaška založba, Warszawa, 1972 (prevod: *Morala i rat*, VIZ, Beograd 1976); *Dialektika moralnega procesa* (v poljščini), Warszawa, VZ, 1972 (prevod); *Dialektika razvitijske socialistične morali*, VZ, Moskva, 1978; *Moralni dejavniki v družbenem razvoju* (v poljščini), VZ, Warszawa, 1980; *Politična kultura kot vez med oboroženimi silami in družbo, v socialno-političnem sistemu LR Poljske* (tipkani tekst, 1981).

sednika Tita, *Splošna ljudska obramba – doktrina miru* bivšega zveznega sekretarja za ljudsko obrambo generala armade N. Ljubičiča (1976), *Doktrina zmage* generalpolkovnika V. Bubnja (1973), *Faktorji v izgradnji in organizaciji oboroženih sil* generalpolkovnika R. Tanaskovića (1970), *Savremeni svet in naša obrana* admirala flote B. Mamule (1985) in mnoga druga. Med vsemi temi deli po svoji teži in mednarodnem odmevu izstopa delo *Socializem in vojna* (1960, 1973) E. Kardelja.

Kot velja za druge socialistične države, so tudi velik del jugoslovanske literature o vojaštvu napisali vojaški zgodovinarji, povezani z Inštitutom za vojaško zgodovino v Beogradu, z visokimi vojaškimi šolami, z zveznim sekretariatom za ljudsko obrambo, nekatera dela pa so napisali upokojeni vojaški oficirji in civilni zgodovinarji. Največji del teh zgodovinskih del je že nekaj desetletij posvečen NOB, KPJ v vojni, posameznim partizanskim enotam, službam, sistemu poveljevanja itd., pa tudi drugim vojskova-liščem druge svetovne vojne, posebej tistim, ki so bila povezana z vojno v Jugoslaviji. Nekatera izmed teh številnih del vsebujejo sociološke in politološke analize posameznih partizanskih brigad in divizij, partizanskih enot po pokrajinah, poveljevanja, itd.¹¹

Številne študije o vlogi vojaštva t.i. tretjega sveta v politiki so napisali v 60. letih in kasneje civilni družboslovci, povezani z Inštitutom za mednarodno politiko in gospodarstvo, Inštitutom za mednarodno delavsko gibanje v Beogradu, z Inštitutom za dežele v razvoju v Zagrebu, s Centrom za sodelovanje z deželami v razvoju v Ljubljani, s fakultetami političnih ved v Zagrebu, Beogradu in Ljubljani (S. Južnič, Lj. Paligorić, A. Bebler, Z. Atanasković, S. Redžepagić, D. Bekić, in drugi).

Jugoslovanska vojaška sociologija in politologija sta v nekaterih ozirih komplementarni poljskima. Manjka jima dobrih socioloških del o sodobnem jugoslovanskem vojaštvu in v tem pogledu sta vsekakor pod ravni jo Wiatrovih in Grazcykovih del. To je predvsem posledica uradnih prepovedi ali/in resnih omejitev, ki zadevajo empirično raziskovanje o/ali v zvezi z oboroženimi silami (uradno utemeljevanih z varnostnimi razlogi). Zgodovinsko je to izšlo iz posnemanja sovjetske prakse (ki je sama plod transponiranega predrevolucionarnega ruskega sistema civilno-vojaških odnosov), ki onemogoča objavlanje relevantnih dejstev o svoji vojski ter resne javne razprave o obrambi in o varnostnih vprašanjih itd.

Te omejitve so se vkoreninile v navade in v inercijo civilnovojaških odnosov in ostale večinoma nedotaknjene kljub precejšnji demokratizaciji jugoslovanske politike po l. 1950–52, po sprejetju vojaške doktrine »splošne ljudske obrambe« v letih 1968–69, opustitvi zveznega monopola v obrambnih zadevah in dokajšnji decentralizaciji v obrambnih dejavnostih v 70. letih (čeprav je označevanje praktično vseh relevantnih podatkov za »vojaške skrivnosti« v nasprotju z demokratično politiko nasploh

¹¹ Na primer, temeljno delo Z. Klanjščka in drugih, *NOV v Sloveniji 1941–45*, Partizanska knjiga, Ljubljana 1977 (v slovenščini).

ter z zavestno množično udeležbo prebivalstva v obrambi posebej)). Toda togost pri izvajanju zgoraj omenjenih prepovedi v zgodnjih 70. letih je bila omehčana. Tuje empirične podatke o jugoslovanskih oboroženih silah so občasno objavljali v našem tisku, enako tudi nekatere fragmentarne podatke iz uradnih jugoslovanskih virov (npr. o jugoslovanski trgovini z orožjem in vojaško opremo), objavljanje sicer uradnih zaupnih podatkov v civilnem tisku je ostalo nekajkrat nekaznovano itd.

Nekaj let po 1968 in do njegovega razformiranja je večino empirično sociološkega raziskovanja o jugoslovanskih oboroženih silah opravljala Center za andragoške, psihološke in sociološke raziskave pri zveznem sekretariatu za ljudsko obrambo. Center je pripravil 38 večjih študij, izpeljal 55 raziskav javnega mnenja in izdal 26 monografij, učbenikov in priročnikov. Med temi so tudi študije o ravni splošne izobrazbe in kulture oficirjev, o prilagodljivosti mladih vojakov na vojaško življenje, o vrednostni naravnosti rekrutov, o socialnih odnosih v vojaški organizaciji in o pobegih iz vojašnic. Raziskave javnega mnenja v zvezi z oboroženimi silami so osvetlile zaznavanje družbenega položaja poklicnih vojakov, položaj rekrutov v vojaški organizaciji, poglede poklicnih vojakov na zakonodajo, zadevajočo oborožene sile, nekatere vidike uradne vojaške doktrine, mnenja o družbenih in gospodarskih reformah v družbi kot celoti, o modernizaciji oboroženih sil, o vlogi organizacije ZKJ v oboroženih silah, o mednarodnih odnosih in o geopolitičnem položaju dežele, o delovanju družbenopolitičnega sistema, o uvozu tujega kapitala, o vernosti vojakov, o uporabi prostega časa in o nacionalnih jezikih v JLA.

Jugoslovanski avtorji so ustvarili precejšnje število del o vojaškopolioloških in podobnih temah. Ta literatura obsega knjige, ki so jih napisali učitelji na vojaških akademijah, višjih šolah in civilnih fakultetah in govorijo o pravnih, filozofskih, etičnih in drugih vidikih vojne, o jugoslovanski obrambni doktrini in obrambnem sistemu, o politični in socialni misli, posebej tisti v zvezi z marksizmom, ki obravnava idejo »oboroženega ljudstva« in miličnih armad, o obrambnih in varnostnih vprašanjih neuvrčenosti, o razorožitvi in pacifizmu, itd.¹² Obstajajo tudi pregledne študije civilnega izvora, temelječe na javnomnenjskih raziskavah družbenega položaja vojaških poklicev, vrednotah med prebivalstvom, ki se tičejo obrambe, itd. Eno izmed zanimivih študij, imenovano *Militarizem* (Rad, Beograd, 1977), je napisal (tedaj) major Ejub Kučuk. Avtor je predstavil vrednostno nevtralno definicijo militarizma, kar je med marksističnimi družboslovci velika redkost. Na koncu bi rad omenil dve odprti empirični študiji o zadevah, povezanih z vojaštvom: M. Milosavljevića

¹² Žarko Gudzuljić in drugi: *Družbeni temelji splošne ljudske obrambe*, Politična šola JLA, 1970 (v srbohrvaščini); Mensur Ibrahimpašić: *Družbena narava SLO vojne* (v srbohrvaščini), VIZ, 1977; Milan Vučinić: *Uvod v sistem ljudske obrambe SFRJ* (v srbohrvaščini), VIZ, 1977; Miloš Prelević: *Klasiki marksizma o obrambi socialistične domovine* (v srbohrvaščini) VIZ, 1980, Beograd; Slavko Mrkić in drugi, *Teorija vojne* (v srbohrvaščini), VIZ, Beograd, 1981; Anton Bebler: *Marksizem in vojaštvo* (v slovenščini in srbohrvaščini) 1975, 1977, in ured. *Razorožitve* (v slovenščini) Ljubljana 1981, 1983; Radivoje Jovadžić: *Dialektika obrambe* (v srbohrvaščini), VIZ, 1983, Beograd in drugi.

Družbeni položaj udeležencev NOV v Jugoslaviji in politika socialne varnosti in D. Pajevića *Motivacijski dejavniki pri izbiri vojaških poklicev*.¹³

Na teh in na nekaterih drugih področjih so jugoslovnski družboslovci, kot kaže, pred Poljaki, vsaj kolikor o tem lahko sklepamo iz javnosti dostopnih gradiv.

Povzetek

Daleč največji del literature, ki obravnava vojaštvo, je v socialističnih državah nastal zaradi politično-ideoloških ter propagandnih in vzgojnih namenov komunističnih partij in oboroženih sil. Delež znanstvene vsebine v tej literaturi močno varira – od skoraj nič do (izjemoma) polovice.

V vseh socialističnih državah obstaja jasna delitev dela med civilnimi ustanovami in družboslovci ter vojaškimi ustanovami in oficirji. Z delno izjemo Jugoslavije (kjer so leta 1975 ustanovili pet univerzitetnih oddelkov za študij splošne ljudske obrambe), so civilne univerze povsod izključene iz poučevanja in raziskovanja, povezanega s sodobnim vojaštvom. Civilnim družboslovcem so prepovedali in na različne načine (tudi z grožnjo s kazenskim pregonom) onemogočili preučevanje sodobnih oboroženih sil njihove lastne ali zavezniških držav. Dovoljeno jim je na podlagi tujih virov proučevati tuje sovražne ali potencialno sovražne meščanske, socialistične oborožene sile in oborožene sile držav v razvoju in objavljati o njih, toda ta dejavnost praviloma ne poteka na univerzah, temveč na raziskovalnih institutih (običajno povezanih z Akademijami znanosti). Podobno se dogaja v zvezi z vojaškimi problemi mednarodnega pomena (razorožitev, mednarodno humanitarno pravo, strateške študije). Civilnim družboslovcem je dovoljeno kritično raziskovanje vojaške politike in prakse politično nasprotnih držav, ne pa njihove lastne ali pa zavezniških socialističnih držav. Tudi v tem pogledu skoraj celotna proizvodnja družboslovnih del o domačih ali zavezniških sodobnih vojskah in o domačih, z vojsko povezanih problemih prihaja iz vojaških ustanov ter od avtorjev v vojaških uniformah. Samo delčke te proizvodnje ne razglasajo kot strogo zaupne, in sicer gre za dela s področij kot so: sociologija, politologija in etika vojne, vojaška ideologija, metodologija, vojaška andragogija in etika. Celo v strogo zaupnih in za interno rabo namenjenih delih so vojaški oficirji zelo omejeni pri uporabi in razpravi o empiričnih družboslovnih podatkih o njihovih lastnih ali zavezniških oboroženih silah. Razpečevanje rezultatov primerjalno-družboslovnih raziskav je zunaj vojske strogo prepovedano ali močno omejeno na vseh ravneh, razen najvišje. Poglavitni razlog za to je občutljivost vodilnih na možne zanje neugodne vplive, ki bi jih imela takšna raziskovanja.

¹³ Miloslav Milosavljević: *Društveni položaj boraca NOV u SFRJ i socialna politika*; Savremena administracija, Beograd 1977; Desimir Pajević: *Motivacioni činioci izbora vojne profesije*, VIZ, Beograd 1983.

Najpomembnejša ovira za razvoj družboslovnega raziskovanja o sodobnem domačem vojaštvu v socialističnih državah so avtoritarne (v nekaterih državah in obdobjih naravnost diktatorske) metode in praksa v vojaški (obrambni) politiki. Najvplivnejši in najstarejši socialistični model civilno-vojaških odnosov – sovjetski model – se je razvil v družbi, kjer ni bilo skoraj nobenih demokratičnih tradicij v smislu civilnega nadzora nad vojsko, parlamentarnega nadzora nad izvršilno oblastjo, javnih razprav o obrambni politiki in vojaških vprašanjih itd. Iz teh razlogov so v skoraj vseh socialističnih državah danes strogo zaupni praktično vsi empirični podatki o njihovih lastnih in zavezniških oboroženih silah. Ti vključujejo velikost oboroženih sil in njihovih delov, sestavo po spolu, starosti, socialnem, regionalnem, nacionalnem ali jezikovnem itd. izvoru, sisteme rekrutiranja in evidentiranja vojaških obveznikov, socialnega statusa vojakov, orožja in opreme, realnih materialnih izdatkov in njihove razdelitve, obrambne proizvodnje, raziskovalne in razvojne politike itd., itd. Delavci in kmetje v današnjih socialističnih državah vedo in lahko zakonito zvedo veliko manj o svojih oboroženih silah kot pa npr. delavci in kmetje v zahodnih (meščansko-demokratičnih) državah lahko – če jih to le zamika – zvedo o oboroženih silah svoje države ali socialističnih držav. Pod takimi pogoji ne more biti nikakršne tehtne javne razprave o vojaštvu. Temu ustrezajo močno negativni učinki na družboslovne vede, povezane z vojaštvom. Obstaja pa seveda nekaj možnosti za izogibanje tem težavam: prvič, sploh ne obravnavati teh vprašanj, vsaj javno ne; drugič, obravnavati le oddaljeno preteklost lastnih oboroženih sil; tretjič, obravnavati le sovražne tuje oborožene sile; četrtič, ostajati na ravni ideologizma in formalizma; petič, biti strog legalist itd. Te metode niso le značilnost socialističnih držav.

Terminologija, ki jo uporabljajo v socialističnih deželah, je večinoma klasičnega marksističnega izvora, z dodatkom starejših, izvirno nemarksističnih konceptov (militarizem, »pravična« vojna) in novejših, nemarksističnih konceptov (»vojaško-industrijski kompleks«), ki so bili posvojeni. Prenos konceptov družboslovne metodologije in terminologije iz zahodne nemarksistične literature je najočitnejši v delih poljskih, jugoslovanskih, madžarskih in civilnih sovjetskih avtorjev. Nisem pa opazil v tej literaturi mednarodno vplivnih konceptualnih in terminoloških inovacij.

Pomembna skupna lastnost vojaškega družboslovja v vseh socialističnih državah je marksizem (v nacionalno-državno obarvanih variacijah) kot dominantna in v številnih deželah edino dovoljena politična ideologija. Oba vidika marksizma – ideološki in znanstveni – sta močno vplivala na z vojaštvom povezano družboslovje, toliko bolj, ker so uradno sprejete drugače marksizma edine, ki jih trpijo sami vojaški vrhovi. Znanstvena sestavina marksizma bi lahko v teoretičnem smislu dala družboslovcem iz socialističnih držav določene prednosti pred nekaterimi družboslovci iz nesocialističnih držav, ker a) ponuja koherenten in univerzalen teoretičen okvir in metodologijo in b) sistematično poudarja konfliktnost, kar je

primerno za študij večine z vojaštvom povezanih družboslovnih vprašanj. Še več, družboslovci socialističnih držav naj bi imeli prednost pri dostopu do »oboroženih sil novega tipa«, vendar so te teoretične in praktične prednosti bile zapravljene ali pa neizrabljene.

Še najmanj ideološko utesnjeni za kakovostno uporabo marksizma so civilni družboslovci, ki obravnavajo sovražne ali ne preveč prijateljske tuje oborožene sile. Toda praktično so brez neposrednega dostopa do teh armad in možnosti za empirično terensko delo; brez ustrezne poprejšnje izobrazbe, stikov s tujimi raziskovalci itd. Deloma zaradi teh razlogov, deloma zaradi močnih legalističnih tradicij, je večina del o tujih vojaštvih izpod peresa avtorjev iz socialističnih dežel nizke kakovosti, obremenjena z normativizmom, enostranskostjo, uporabo sekundarnih ali terciarnih, pogostoma zastarelih virov, površnostjo itd.

Poleg prej omenjenih notranjih ovir za študij sodobnega domačega vojaštva se spopadajo družboslovci iz socialističnih dežel še s teoretičnimi težavami. Sodobni marksisti so bili večkrat nesposobni (tudi zaradi uradnih prepovedi) absorbirati ogromno zakladnico družboslovnega znanja, zbranega od časov Marxa, Engelsa in Lenina dalje in revidirati tista stališča klasičnega marksizma, za katera se je izkazalo, da so bila omejeno uporabna, evropocentrična, nepotrjena s kasnejšimi raziskavami ali dogodki, ali pa so bila povsem zmotna. Zgodovinska ironija je, da so tako pomembne značilnosti marksizma, kot je vztrajanje pri ekonomskem interesu kot temeljni motivaciji družbenega vedenja, poudarjanje razredno-zatiralske vloge oboroženih sil v vseh razrednih družbah, najmanj primerne za študij oboroženih sil v državah, v katerih so na oblasti marksistične partije. In dejansko, kadar družboslovci v teh državah obravnavajo svoje oborožene sile, se najpogosteje izogibajo uporabi takih pojmov kot so: razredni boj, država predvsem kot mehanizem razrednega zatiranja itd. Namesto njih uporabljamo pojme: družbena integracija, razredna sloga, razredno sodelovanje itd. Toda teh kategorij klasiki marksizma, kadar so pisali o oboroženih silah v razrednih družbah (poleg policije, sodišč, tožilstev, zaporov in drugih orodij zatiranja), niso uporabljali. Zato večina sodobne družboslovne produkcije v socialističnih državah kljub uradnim zatrjevanjem in frazeologiji filozofsko ne temelji v klasičnem marksizmu.

F. Engels je leta 1865 zapisal, da imajo pri študiju vojaških vprašanj socialisti (v primerjavi z buržoaznimi misleci in politiki) odločilno prednost zaradi svoje družbene in politične nepristranskosti in neprizadetosti. Ta nepristranskost, je menil Engels, je nujni pogoj za znanstveno objektivnost. Ta pogoj pa ne obstaja v današnjih socialističnih državah, kjer previdno izbrane in politično ustrezajoče citate iz klasikov marksizma najpogosteje uporabljajo za upravičevanje pretekle ali sedanje politike režimov, kar je v nasprotju z izvirnim intelektualnim poslanstvom marksizma.

Poleg teh teoretičnih problemov družboslovno proučevanje domačega

sodobnega vojaštva ovirajo tudi nekateri praktični razlogi. Tak študij je praviloma dovoljen le vojaškim oficirjem v drugi polovici njihove kariere, ki so brez zadostne poprejšnje družboslovne izobrazbe, večinoma brez znanja tujih jezikov, neredko tudi brez posebnega osebnega zanimanja, motivacije ali intelektualnih kvalit. Negativna notranja selekcija je večkrat povezana z močno omejenim dostopom do mednarodnih organizacij in v manjši meri tudi do tuje literature. Ker so potovanja v tujino visoko cenjen privilegij, imajo v ZSSR monopol nad njimi skupine vojaških družboslovcev (ISA) in civilnih družboslovcev (IPSA). Mednarodna udeležba vojaških družboslovcev iz Poljske, Jugoslavije in Madžarske je bila neredna, medtem ko jih iz preostalih dvanajstih socialističnih držav praktično ni bilo. Ker sovjetska udeležba ne temelji na znanstvenih merilih, zunanja podoba, ki jo ustvarjajo večkrat nekakovostno prispevki takih uradnih predstavnikov, na žalost ne prikazuje pravega stanja stvari. Potemtakem ni presenetljivo, da družboslovci iz socialističnih držav niso ustvarili (in je tudi težko pričakovati, da bodo ustvarili), originalnih, empirično veljavnih in teoretično pomembnih del o socialistični vojski, ki bi se po kakovosti vsaj približala najboljšim delom zahodnih avtorjev o armadah meščanskih držav. Noben izmed njih (razen za kratek čas J. Wiatr na Poljskem) ni nikoli dosegel ugleda in intelektualnega vpliva, ki bi se dal primerjati z ugledom in vplivom M. Janowitz, S. Huntingtona, C. Moskosa in nekaterih drugih ameriških znanstvenikov. (Nasprotno pa je bilo nekaj sovjetskih akademikov zelo vplivnih na področju mednarodnih odnosov.) Tako stanje stvari ne izvira iz pomanjkanja talentov v teh družbah, temveč iz posebnosti njihovih političnih sistemov.

Ne moremo pa reči, da z vojaštvom povezana družboslovna literatura nima v socialističnih državah nikakršnega vpliva na vojaško politiko. Ta vpliv obstaja, vendar je zelo različen. Ker nastaja večina te literature zaradi politično-ideoloških in vzgojnih potreb, lahko sklepamo o njenem vplivu na bodoče generacije oficirjev. Bolj neposreden vpliv lahko pripišemo notranji zaupni literaturi o tujih oboroženih silah. Vpliv vojaških oficirjev – družboslovcev in partijskih delavcev – družboslovcev na notranjo organizacijsko dinamiko oboroženih sil pa je, po vsem sodeč, izredno skromen, če je sploh prisoten. Vse pomembne notranje spremembe v vojaških organizacijah izvajajo običajno civilni in vojaški vrhovi in sicer brez kakršnegakoli omembe vrednega vpliva s strani družboslovcev.

Ne glede na vtis o njeni navidezni ali resnični šibkosti bi morali biti dovolj previdni in razlikovati med različnimi sestavinami te literature v povezavi z njihovo potencialno uporabo in nihajočo kakovostjo. Celo v svoji, z znanstvenega stališča najslabši obliki politične propagande in politične indoktrinacije, služi ta literatura kot nepogrešljiv vir za študij pomembne skupine sodobnih oboroženih sil sveta.